

До спеціалізованої Вченої ради Д 41.053.02
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філософських наук, професора

Бліхара В'ячеслава Степановича

на дисертацію Маді Галини Іванівни

«Економічна маргінальність в соціальному просторі сучасного суспільства»,

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 –

соціальна філософія та філософія історії

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство виражає одну зі своїх тренд-актуальних проблем – дискурс найоптимальнішого розвитку в рамках світової модернізації. У цьому контексті необхідно враховувати й таке соціокультурне явище, як маргінальність, усебічне дослідження якого саме на часі, затребуване та таке, що не потребує додаткових аргументацій.

У зв'язку з поширеною сьогодні кризою соціально-політичних, моральних і суспільно-економічних засад життєдіяльності людини і, зокрема, невизначеністю і невпевненістю у завтрашньому дні, маргінальність трансформується в одну зі стрижневих характерних рис сучасного суспільства. Водночас у межах атрибутивного визначення маргінальності жодне суспільство неможливо уявити поза наявністю маргінальних особистостей і груп, маргінальних свідомості та поведінки тощо.

Необхідно з упевненістю стверджувати, що в межах сучасного розвитку суспільства маргінальність виражає інтенціональність руху, що сприяє імплементації цього явища у соціальний простір. Окрім того, інтенція маргінальності все-таки містить різнобічний вимір. Тобто може здійснювати і деструктивний, і конструктивний впливи як на особистість зокрема, так і на

суспільство загалом. Проте, в обох випадках маргінальність є одним із вимірів самоідентичності людини в соціальному просторі, що, зрештою, надає людині змогу конструювати і себе, і суспільну реальність.

Відтак доводиться визначати маргінальність як специфічну форму прояву життєвого ресурсу людини, як, урешті, форму вираження людської активності, пасіонарності. Саме таку транскрипцію маргінальності слід використовувати в межах формування сучасного суспільства, в якому ключова роль надається таким пасіонарам, хто здатен до радикальних змін.

Загалом темпи сучасного розвитку суспільства та держави більшою мірою визначаються вирішальними подіями, що формують поштовхи до подальших змін. Фактично сучасний світ виражає наявність низки джерел, що стимулюють розвиток, оскільки інновації суспільного розвитку, їхні інтенсивність і напрям безпосередньо впливають на наявність суспільних інститутів, спроможних сприймати щось нове.

Звісно, в цьому контексті слід брати до уваги вплив і окремих особистостей, і певних груп на виникнення позитивних змін у суспільстві. Також необхідно акцентувати на наявності в цих окремих особистостей і певних груп таких рис чи ознак, які трансформують їх за межі окремого соціокультурного середовища – у пограничну чи маргінальну сферу. Тож маргінальна свідомість здебільшого є однією із умов, а в окремих випадках – визначальною умовою існування соціокультурних перетворень загалом.

Отже, можу констатувати, що актуальність теми дослідження Галини Маді обумовлюється тим, що вперше на рівні соціально-філософського дискурсу вивчається поняття економічної маргінальності як соціального явища, притаманного сучасному українському суспільству. Відтак погоджуюся із дисертанткою в тому, що український контекст економічної маргінальності як специфічного соціального явища не отримав ще належного соціально-філософського висвітлення у наявних і відомих науці дослідженнях.

Із огляду на це, обґрунтовується необхідність проведення соціально-філософського аналізу економічної маргінальності для виокремлення її проявів у соціальному просторі сучасного суспільства та розроблення її концептуальної моделі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках планової наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (державна реєстрація теми № 011U010462), одним із виконавців якої є дисертантка. Тема дослідження затверджена протоколом № 12 від 27.06.2018 р.

Мета, об'єкт і предмет дослідження сформульовані чітко та однозначно. З них очевидно, що дослідниця обрала за мету проаналізувати економічну маргінальність в умовах трансформації соціального простору сучасного суспільства. Відтак завданнями дисертаційної роботи передбачено і з'ясування діалектичної природи економічної маргінальності в умовах інформаційного дискурсу цивілізаційного процесу, і дослідження основних груп економічних маргіналів, які наявні у структурі сучасного українського суспільства, визначивши, водночас, шляхи подолання економічної маргінальності в сучасній Україні та інші завдання, що успішно та достатньою мірою виконані.

Усе це, по-перше, підтверджує правильне визначення об'єкта та предмета дисертаційної роботи, а, по-друге, засвідчує переконливе прагнення дисертантки дослідити особливості відтворення економічної маргінальності у соціальному просторі сучасного українського суспільства.

На основі обсяжного масиву джерел авторка обґрунтовує доцільність проведення соціально-філософського аналізу економічної маргінальності в контексті формування сучасного українського суспільства, обумовлюючи це тим, що тривалість маргінального стану спільноти може спричинити кризові

явища в усіх сферах життєдіяльності: і на локальному, і на глобальному рівнях.

Методологічна основа дослідження покликана сприяти досягненню обраної дисертанткою мети і вирішенню зазначених у науковій роботі завдань. Завдяки філософським, загальнонауковим і спеціальним методам наукового пізнання Галині Маді вдалося належно розкрити тематику дослідження.

Окрім того, необхідно зауважити, що дисертація має міждисциплінарний характер. Основним методологічним підґрунтям наукової роботи є соціально-філософський аналіз і системний метод, а економічна діяльність розглядається як свідома системна діяльність людини з виробництва економічних благ і послуг, спрямована на отримання доходу та задоволення потреб і забезпечення матеріальних умов життя людини.

Зокрема, дослідження ціннісного змісту культури маргінальних груп та їх становище у сучасному суспільстві здійснювалося у дисертаційній роботі на основі структурного методу. З огляду на це, дисертантка обґрунтувала важливість розуміння поняття економічних маргіналів, під яким окреслює осіб, які не повною мірою інтегровані в економічну систему суспільства, не відповідають прийнятим у суспільстві засадам економічної культури, знехтувані суспільством, або такі, що самі відкидають його тощо. Попри те, дисертантка, виконуючи дисертаційну роботу, спиралася на низку підходів, що допомогли визначити сутність і специфіку дослідження економічної маргінальності в соціальному просторі сучасного суспільства.

Наукова новизна основних положень і висновків дисертації полягає у тому, що дисертаційна робота є першою у філософській науці сучасної України, яка присвячена комплексному аналізу економічної маргінальності як складного багатоаспектного явища соціокультурного буття, що проявляє себе як в історичному процесі, так і в суспільстві взагалі, оскільки економічна сфера суспільства сприяє професійній реалізації особистості, її

включенню в систему економічної взаємодії і дає змогу задовольнити свої матеріальні потреби.

Наукове і практичне значення одержаних результатів полягає у їх значущості насамперед у науково-теоретичній площині. Відтак вони можуть слугувати підґрунтям для проведення подальших загальнотеоретичних досліджень у науково-дослідній сфері стосовно розв'язання актуальної і соціально значущої проблеми, пов'язаної із теоретичним дослідженням динаміки економічної маргінальності відповідно до її особливостей у сучасній Україні; можуть бути використані під час вивчення проблем розвитку сучасного суспільства у гуманітарній галузі знань; можуть сприяти формуванню нових підходів і категорій у соціальній філософії, а також знадобитися при підготовці загальних і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, укладанні підручників, монографій та навчальних посібників, в яких розглядаються соціально-філософські аспекти відтворення сучасного суспільства та його базових структурних елементів.

Загальна структура дисертаційної роботи продумана та виважена. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, а також висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок, із них 222 сторінки основного тексту. Кількість використаних джерел – 180 найменувань.

Варто вирізнити такі найбільші суттєві здобутки авторки, які характеризують наукову новизну і практичну значущість її дисертаційної роботи:

– з'ясовано діалектичну природу економічної маргінальності в умовах інформаційної спрямованості цивілізаційного процесу. Економічна маргінальність здійснює як негативний вплив на суспільство, так і позитивний, тому що саме в умовах становлення інформаційного суспільства виявляється потужний потенціал до інновацій та подолання кризи маргінального стану особистості, що стимулює розвиток суспільства та особистості;

– виокремлено специфічні прояви економічної маргінальності у соціальному просторі сучасного українського суспільства. Виявлено, що маргінальний стан економічних маргіналів є не тільки таким, що природно формується, але й вимушеним;

– розглянуто маргіналізацію особистості як процес соціальної декласації та соціальної дезадаптації, що характеризується погіршенням соціального статусу людини, зниженням рівня якості життя, втратою професійних навичок, розривом соціальних зв'язків, зміною системи цінностей, раніше властивих тому класу, до якого належала особистість, і, як результат, трансформацією особистості у ментальне дезадаптаційне поле.

У науковій роботі відображено й багато інших висновків і позицій авторки. Вони загалом засвідчують те, що дослідниця належно впоралася з досягненням обраної мети, виконала окреслені завдання і запропонувала комплексне дослідження, що містить науково обґрунтовані висновки, гідні схвалення і підтримки у науковій спільноті.

Зміст автореферату цілком відповідає змісту дисертаційної роботи та не сягає за межі мети, завдань і змісту дослідження. Аналіз змісту дисертації, як і змісту автореферату, свідчить про самостійну, завершену, аргументовану, комплексну роботу та дає змогу констатувати високий науково-теоретичний і прикладний рівень проведеного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

На основі опрацьованого наукового, теоретичного та емпіричного матеріалу дисертантка сформулювала низку конкретних пропозицій і висновків, що в сукупності формують основу для подальших наукових напрацювань у сфері осмислення економічної маргінальності.

Таким чином, ступінь наукової новизни виконаного дисертаційного дослідження, сформульованих у ньому положень, висновків і рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук.

Попри це, позитивно оцінюючи дослідження Маді Галини Іванівни, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні положення, що потребують авторських роз'яснень під час прилюдного захисту дисертації.

1. У розділі оформлення автореферату та дисертації «Методологічна база дослідження» дисертантка вказала достатню кількість застосованих методів, підходів і принципів. Утім, наукова робота сприймається ліпше і на вищому рівні, коли використані у ній методи, принципи та підходи відображені відповідними конкретними вказівками на той чи інший параграф, розділ, тему тощо. Так методологія набуває чіткої систематизації та конкретики.

2. У дисертаційній роботі авторка стверджує, що масове безробіття спричиняє загрозу дестабілізації у суспільстві (С. 192, далі за текстом). Серед основних небезпек такої дестабілізації окреслюється нездатність держави матеріально забезпечити існування великої кількості безробітних. Поряд із цим твердженням висловлюється, вважаю, контраверсійна теза про те, що слід ураховувати особливості *досить пасивного менталітету українців*. Ця теза обґрунтовується і на С. 202 дисертації.

Зокрема, зазначається, начебто більшість українців не схильна брати на себе відповідальність за своє та життя рідних і близьких, передусім тих, хто від них залежить, а погоджується чекати вирішення своїх проблем іншими людьми, головню владою і державою. І ось у наступному ж абзаці наявна констатація того, що одним зі способів подолання економічної маргінальності стала *трудова міграція* за межі України.

На мою думку, ці два твердження (про «пасивний менталітет українців» і про «масову трудову міграцію», яка сама собою є доволі активною та рішучою дією і аж ніяк не свідчить про очікування допомоги від держави) є суперечливими і навіть взаємовиключними. Якщо дисертантка говорить про певну *пасивність* українського населення, то тут, мабуть, потрібна відповідна конкретизація, оскільки не слід робити такий висновок стосовно суспільства загалом. У цьому разі знадобиться тематична аналітика за

різними віковими категоріями українського населення, соціальною структурою, зважаючи на вид занять, освітній рівень тощо.

3. У дисертації ґрунтовна увага приділяється вивченню основних детермінант процесу маргіналізації у сучасному українському суспільстві. Зокрема, перелічуються такі фактори, як загальний спад в економіці, безробіття, міграція, зростання рівня злочинності, руйнування соціальної сфери, криза системи цінностей. У тексті роботи, на С. 196, зокрема, зазначається, що одним із істотних чинників впливу на динаміку економічної маргінальності стає відсутність єдиної шкали цінностей в умовах переходу, що підсилює деструктивізм маргінальності, та, як наслідок, у подібних умовах розвивається процес соціальної атомізації українців.

Загалом погоджуючись із наведеними детермінантами, водночас зазначу про недостатню увагу (практично її відсутність), приділену феномену *війни* як такої та *військовим діям на сході України*. Адже негативні, руйнівні тенденції, постійно підтримувані зовнішнім втручанням, істотно впливають на поглиблення маргіналізації суспільства, зокрема збільшення кількості біженців, які природно занурюються в ситуацію економічної маргінальності мірою очевидних причин.

Мабуть, варто було б приділити більше уваги означеній проблемі. Можливо, це – справа подальшого наукового пошуку дисертантки.

4. У контексті виконаного дослідження доцільно було на основі вивчення «префіксу» маргінальності з'ясувати сутність поняття «маргінез» у межах його антропологічного та екзистенційного вимірів. Зокрема, схвально сприймався б аналіз концептуальних підходів у соціальній філософії до проблем перехідності, змінності особистості та суспільства, що є модусами ототожнення і самоідентифікації «Я» в межах окреслення онтичного кола та виявлення власне маргінальних підстав метафізичного. Відтак, це б уможливило проведення аналізу маргінальності як соціокультурного феномена в контексті компаративістики соціальних просторів, скажімо, Західної і Східної цивілізацій.

5. Приміром, варто було б в окремому підрозділі наукового пошуку обґрунтувати теоретико-методологічні підходи до визначення сутності маргінальності як важливого феномена соціально-економічного простору та дослідити основні напрями структурування наявного спектру проявів маргінального і полімаргінального стану населення.

Висловлені зауваження мають здебільшого дискусійний характер, підтверджують складність і різнобічність вивченої проблеми і на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Маді Галини Іванівни не впливають і не знижують її високий науковий рівень і практичне значення.

Дисертація є самостійним і завершеним науковим дослідженням, що відзначається безперечною актуальністю і містить наукову новизну. Зміст дисертаційної роботи Маді Г. І. «Економічна маргінальність в соціальному просторі сучасного суспільства» відповідає профілю 09.00.03 □ соціальна філософія та філософія історії.

З огляду на викладене, можна підсумувати, що дисертація «Економічна маргінальність в соціальному просторі сучасного суспільства» відповідає вимогам пп. 9, 11, 12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її авторка, **Маді Галина Іванівна**, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
директор Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ

В. С. Бліхар

